

Mirnicz Zsuzsa

KÖZÖSSÉGI VAGY CSALÁDI TEHER?

A szülési és gyermekgondozási szabadság néhány vonatkozása

Nem kis érdeklődéssel várta tavaly a közvélemény, mindenekelőtt pedig a jövőendő édesanyák az új tartományi munkaügyi törvényt. A bizonyos szurkolással és reménykedéssel vegyes izgalom érthető is volt, s azóta már túl vagyunk rajta. Az akkor még munkaügyi törvénytervezetnek — most már törvénynek — volt egy új, a dolgozó édesanyák számára a korábbiánál jóval kedvezőbb szakasza: a 210 napos szülési szabadság egy évre módosult. Az előírás január elsején lépett életbe, azóta már az édesanyák ezrei élnek vele. Hogy meghozza-e majd a várt eredményt, s legalább hozzávetőlegesen elérjük-e majd vele a kívánt célt, arról még korai beszélni. Közösségünk, s vele együtt a törvényt készítőik törekvéseinek ismeretében azonban néhány, már most felmerülő jelenségről feltétlenül szólni kell.

A szaporulat

Hogy egy fiatal házaspár mikor és hány gyermeket akar, első pillantásra úgy tűnik, ez kizárólag csak rá tartozik. A szabad családtervezésnek a joga azonban csak látszatra magánügy, hiszen egy ország biológiai reprodukciója nem múlhat a véletlenen. Egyáltalán nem mindegy ugyanis, hogy napjainkban hány gyermek születik, mert ettől függ majd, hogy húsz év múlva hány keresőképes dolgozója lesz az országnak, akik el-tartják a mai felnőtteket — akkor már idős egyéneket —, s munkájukkal tovább építik az országot. Ettől függ az is, hogy hány jövőendő édesanya nevel csecsemőt húsz év múlva, s végső soron az is, hogy hány katonája lesz majd a hazának.

A biológiai újratermelés közügy. Tartományunkban ez annál inkább megkülönböztetett figyelem tárgya már évek óta, mert vidékünkön régóta a legalacsonyabb a népszaporulat. Köztudott, hogy még az egyszerű újratermelés szintjét sem érjük el. 1980-ban például ezer lakosra csak

13,4 újszülött jutott, de visszanyúlva bármelyik korábbi év statisztikájához, árnyalatnyi eltéréssel ugyan, de hazánk vidékei közül mindig Vajdaságban a legalacsonyabb a születések száma. Az európai országok között is a legkisebb népszaporulatú vidékek közé tartozunk. Hogy ennek a jelenségnek mi az oka, nem tartozik témakörünkhöz, s csupán azért említjük, mert bizonyos szempontból maga az alacsony népszaporulat is hozzájárult a szülési szabadság módosításához.

A foglalkoztatás

Az anyaság problémaköre közügy a foglalkoztatás szempontjából is. Köztudott ugyanis, hogy tartományunkban — de így van országos szinten is — bizonyos iparágak zömmel női munkaerőt foglalkoztatnak. Vajdaságban évek óta egyre nagyobb ütemű a nők munkába állása. Így például 1960-ban tartományunkban a foglalkoztatottak 27,7 százaléka volt a nő, tíz évvel később 31,5 százalék, napjainkban pedig 35,6 százalék. Ugyanakkor évről évre növekszik azoknak a — főleg fiatal — nőknek a száma, akik munkába szeretnének állni. A foglalkoztatási érdekközösségekben 1980-ban nyilvántartott munkára várók 66,4 százaléka volt nő, ennél azonban feltehetően jóval többen szeretnének munkába állni, ha erre lehetőség nyílna. A nő munkába lépése azonnal közügyvé emeli az anyaságot, mert a szülés idejére az édesanyának térítmény jár, bizonyos munkahelyi kieséssel kell számolni, s egyrészt a dolgozó édesanya, másrészt — és sokkal inkább — a vállalat, a munkahely szempontjából okoz nehézséget.

Tartományunkban — s nem csak itt, mert ez országos gond is — vannak zömmel női munkaerőt foglalkoztató iparágak. A legnagyobb foglalkozási lehetőség a nők számára még mindig — és évek óta már — a textilipar, ahol jelenleg 17 893 nő van munkaviszonyban, és az élelmiszeripar, amely 12 153 nőnek biztosít munkát. A nők ilyen nagyarányú foglalkoztatása egyes iparágakban nehéz helyzet elé állítja az érintett gyárakat. A szülési és gyermekgondozási, valamint a gyermekápolási szabadságok miatt nehéz megszervezni a munkát. Egyes gyárakban a nők több mint húsz százaléka is kimarad a munkáról. Mivel a termelés a legtöbb helyen futószalagon történik, már kisebb munkahelyi kiesés is zavart kelt a munkafolyamatban. Néhol úgy próbálják megoldani a nehézségeket, hogy tíz százalékkal több nőt foglalkoztatnak, mint amennyivel egyébként a termelést normális körülmények között el lehetne végezni. Ez azonban csakúgy, mint a sok szülési és betegápolási szabadság a gyárra nézve hátráltató hatással van. (Egyebek között: jóval alacsonyabb a termelékenység, mint az akár csak hasonló feltételek között, de férfiakat foglalkoztató munkahelyeken, és ez természetesen magára a biológiai reprodukciót terhelő nőre is visszahat.)

A kimaradások

Egyes gyárakban bizonyos megértéssel, egészséges hozzáállással viszonyulnak az anyaság problémaköréhez. A palánkai, külai, újvidéki, zrenjanini textilgyárakban ugyanis nemegyszer elhangzott az a vélemény, hogy a szülési és gyermekgondozási szabadság voltaképpen „betervezhető”. Az élet természetes velejárója, hogy ha a gyárban dolgozó fiatal lány férjhez megy, ezt idővel szülési szabadság követi. Ennek tartamát törvény szabta meg, ehhez a gyár tudja tartani magát, így a helyettesítés is megoldható. Az igazi gondot elsősorban az okozza, hogy az anyasággal járó kiadásokat — a szülési szabadság idejére például a táppénzt — sok helyütt még mindig a gyár fedezi, holott nyilván nem a munkahely érdeke, hogy minél több gyermek szülessen a világra, sőt mi több, még csak nem is az egyénnek, az édesanyának a kizárólagos magánügye. Az anyaság mégis a munkaközösséget és a dolgozó édesanyát sújtja. Ez különösen nyilvánvaló és szembeötlő a gyerekápolási szabadság esetében. Ennek ugyanis kevés kivétellel mindenütt a munkahelyre hárul az anyagi terhe. S hogy ez nem kis pénz, azt bizonyítja az alábbi adat: tartományunkban 1979-ben a nők 498 353 munkanapot maradtak ki munkáról betegápolás címén, 1980-ban 509 435 munkanapot, s nem nehéz elgondolni, hogy ez mekkora gazdasági kárt okozott a hibájukon kívül nőket foglalkoztató munkaszervezeteknek.

A nők hátrányos megkülönböztetése

Az a tény, hogy a nők sokat maradnak ki a munkáról szülési és betegápolási címen ez további nem kívánatos jelenséget szül. Kimondva ritkábban, hallgatólagosan azonban csaknem állandóan sok munkaszervezetben jelen van a vélemény, hogy a nők foglalkoztatását lehetőleg kerülni kell, mert munkába állításuk a munkaszervezetnek kész ráfizetés. A legnagyobb baj, hogy amíg a zömmel nőket foglalkoztató munkaszervezetekkel nem vállalunk anyagi és erkölcsi szolidaritást, kétségtelen, hogy van is alapja az idegenkedésnek. Innen már csak egy lépés a diszkrimináció, miszerint azonos képességű egyének esetében a munkába való felvételnél csaknem mindig a férfit részesítik előnyben, sőt azt az állítólagos fontos érvet hangoztatva, hogy bizonyos munkahelyek folyamatos jelenlétét követelnek, a férfit részesítik előnyben a jobb képességű nővel szemben is. (Különb. tanulmányt érdemelne, hogy hogyan tükröződik a bizalmatlanság a vezetői munkahelyekkel kapcsolatban.) S hogy a munkábaállással kapcsolatban a hátrányos megkülönböztetés mennyire érvényesül, azt jelzi az adat, hogy jóval több nő van a munkát keresők listáján, mint férfi.

A gyermekgondozási intézmények hálózatának fejletlensége

Közügygé emeli a szülést az a tény is, hogy ha az édesanya visszatér a munkába, a gyermekmegőrzés gondja a közösségre hárul. Illetve csak hárulna. A munkába visszatérő édesanyának ugyanis igen nagy gondot okoz, hogy mi legyen a kicsivel. Sajnos, a gyermekgondozási intézmények hálózata korántsem fedi még a hozzávetőleges szükségleteket sem, a legkisebbek, a csecsemők számára pedig szinte alig építünk bölcsődéket. Bár évente kb. mintegy 29 000 csecsemő születik tartományunkban — félmillió pedig a szülőképes nők száma —, a bölcsődékben a legkisebbeknek csak a 3,8 százaléka helyezhető el.

Az elvárások

A fentiekből nyilván egyértelműen kitűnik, hogy az anyaság, a gyermekvállalás nem magánügy. Tartományunkban sokszor és sokféle szinten tárgyaltak már erről a kérdésről és számos olyan dokumentum született, amelynek célja a nők társadalmi-gazdasági helyzetének javítása, ezen belül pedig az, hogy fokozottabb figyelmet kell szentelni az anyaságnak. Jelentős lépés ebben a törekvésben a munkaügyi törvénynek a cikkünk elején ismertetett része, miszerint január elsejétől 12 hónapos a szülési szabadság.

Közösségünk bizonyos derűlátással tekint a törvény alkalmazására. A törvény alkalmazása nem kis anyagi áldozattal jár, s takarékosági törekvéseinek idején minden pénzforrást fel kellett tárni, hogy az egyéves szülési és gyermekgondozási szabadság költségeit fedezni tudjuk. Az optimizmus azt sugallja, hogy a hosszabb szülési és gyermekgondozási szabadság folytán talán növekedni fog a születések száma is. Feltehetően csökken majd a betegápolási szabadság, hiszen az első életévét betöltő kisgyermek, amikor az édesanya idegenre bízva, már jóval ellenállóbb, kevesebbet betegeskedik, mint a féléves. Óvatos becslések szerint várhatóan csökken majd a bölcsődékre a nyomás, s talán majd kevesebb bölcsődét is kell építeni. Ez pedig nem kis megtakarítást jelentene, mert a bölcsődék — a csecsemők különleges ellátásánál fogva — a legdrágább gyermekgondozási intézmények. Valamivel jobb helyzetbe kerülnek a munkaszervezetek is, mert várhatóan csökken a gyermek miatti hiányzások száma.

Könnyítés az édesanyáknak

Az egyéves szülési és gyermekgondozási szabadságot igazán csak azok tudják értékelni, akik valamikor 105 napos, majd később a 210 napos szülési szabadságon voltak. Az édesanya úgyszólván csak két hónapot maradhatott gyermeke mellett. A két-három hónapos vagy akár féléves kisbaba ritkán kerülhetett bölcsődébe. A nagyobb városokban az isme-

rősökre vagy idegenekre bízott kisbaba őrzéséért a dolgozó édesanya sokszor a fél havi fizetését is odaadta. Az elvárás a gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatban indokolt, mert az egyéves csecsemő már nyugodtabban bízható másra, s az édesanya a gyermek szempontjából nagyon fontos időszakot tölt nyugodtan gyermekével.

Az egyéves szülési és gyermekgondozási szabadság osztatlan elismerésre, helyeslésre talált, közösségünk elsősorban humánumból vizsgázott jelesre. Hogy az elvárások bevalnak-e, annak felméréséhez bizonyos kifizetési időre van szükség. Az egyes esetekből ítélve azonban már most fölmerülnek bizonyos nehézségek, amelyek arra utalnak, hogy voltaképpen még most a nő, a család viseli a vállán az anyaság legnagyobb terheit. Erről szólunk most egy konkrét példán keresztül.

Egy eset a sok közül

B. Merima az újvidéki Grafikában dolgozik, férje elektrotechnikus. Két gyermek — egy négy és fél éves kislány és egy nyolchónapos kisfiú — édesanyja. Ez utóbbival van gyermekgondozási szabadságon. Hét éve van munkaviszonyban, ebből hat évet a jelenlegi munkahelyén.

— Az új szülési és gyermekgondozási szabadságnak nagyon örülök, munkatársnőimmal együtt végigszurkoltam a nyilvános vitát. Krisztinával csak fél évet voltam együtt, hathónapos korában már bölcsődés volt. Szerencsém volt, felvették. Szerencse? Fél ötkor ébresztettem, hogy odaérjek vele a bölcsődébe, s hogy magam is idejében eljussak a munkahelyemre. Ez ma is így van. A négy év alatt négy napközit cseréltem, mert a város egyik részében volt a legkisebbek számára csoport, később egy másik épületben a totyisoknak, aztán a napközi...

Valamikor arra gondoltam, hogy két vagy három gyerekem is lesz. Szerintem minden egészséges nő így gondolkozik. Persze, előfordul az is, hogy egy nő tehetséges, és valamilyen téren érvényesülni akar. Ilyenkor választania kell, vagy a család, vagy az érvényesülés. A kettő, a jelenlegi körülmények között nehezen egyeztethető össze.

Szaktám szerint formatervező vagyok, középfokú végzettségem van. Nem dolgozom a szakmámban, ilyen profilú szakembert ritkán keresnek. Egy évig Zrenjaninban, a szőnyeggyárban formatervezőként dolgoztam, ez volt életem egyik legszebb éve. Olyan munkát végeztem, amit szerettem: szőnyegmintákat terveztem. Aztán férjhez mentem, Újvidékre kerültem, szakmámban nem tudtam elhelyezkedni. Beiratkoztam az egyetemen francia szakra, de közben megszületett a kislányom és a napközi, a munkahely, a család között rohangászva rájöttem, hogy a család nyugalma, harmóniája csak úgy őrizhető meg, ha én visszavonulok.

Aki fogvacogtató téli hajnalokon ébresztette fel a nyugós, az álomba újra meg újra visszazuhanó kisgyereket, akinek majd a szíve szakadt meg, míg a síró kisgyerekekre ráparancsolt, hogy na most aztán elég a

nyafogásból, menni kell — s közben az órát leste, mert attól félt, hogy elkésik —, az nem kíván több gyereket. Úgy éreztük, nem tudjuk még egyszer végigjárni az utat, végigcsinálni a hajnali felkeléseket, számolni a napokat, hogy mikor lesz már szombat, amikor végre nem kell hajnalban kelni, s félni a hétfőtől, amikor minden kezdődik előlről... Nem akartunk több gyereket, nekünk a szívünk tele volt a kislányunkkal. De egy pillanatban felül kellett vizsgálni érzéseinket, mert Krisztina nap mint nap a kistestvért követelte. „Ma jó voltam, ma sem lesz kistestvérem? Egyél sokat, hogy nőjön nálad is egy kisbaba”... A magunk életével rendelkezünk, de lányunkat testvér nélküli magányra ítélni nincs

Tegyük hozzá: B. Merima nem az egyetlen, aki a terhességnek már a akkor nagyon jó lesz, ha számon tartja őt valaki — egy testvér.

Kisfiam 1981. augusztus 25-én született. Koraszülés volt, így valószínűleg egészen augusztus 25-éig szabadságon leszek, mert elismerik azt a 28. napot, amit a szülés előtt kötelező lett volna kihasználnom. Ezt megelőzően azonban már 1981 márciusától betegszabadságon voltam, mert mindjárt a terhesség kezdetén szövődmények léptek fel.

Veszélyeztetett terhességek

Tegyük hozzá: B. Merima nem az egyetlen, aki a terhességnek már a korai szakaszában betegszabadságon van. Pontos kimutatásaink nincsenek róla, hogy hány terhes nő óvja meg ily módon maga egészségét és gyermeke életét, a feltételezések szerint azonban lassan több a veszélyeztetett terhesség, mint az olyan várandós nő, aki csak a szülés előtti 28 nap jogával él. Számuk évről évre növekszik. Ennek az okát csak alapos felmérés derítheti ki. Tény azonban, hogy hozzájárulnak a nő megváltozott életformája, a mozgásszegény életmód, de mindenekelőtt a kedvezőtlen munkakörülmények is. Ez egyaránt veszélyes vagy legalábbis ártalmas lehet a nő és a születendő gyermek egészségére. Igaz ugyan, hogy évről évre mind többet költünk munkavédelemre, s hogy a régi, egészségtelen üzemeket egyre korszerűbb gyáracsarnokok váltják fel. A régi ártalmak lassan eltűnnek, kevesebb a zaj, a por, de helyükbe újak lépnek, s ezek nem kevésbé ártalmasak a korábbiaknál. A vibráció, a levegő sokszor mérget tartalmazó szennyeződése, a festékek kipárolgása, a hőség, a magas páratartalom stb. az új munkacsarnokokban még fokozottabban van jelen. Kényszermegoldás, de megoldás, hogy az első felhívástól jelek láttán az orvos betegszabadságra utalja a terhes nőt.

Anyagi hátrány

B. Merima 1981 márciusában az 1980-as évben megvalósított átlagos személyi jövedelmének 80 százalékát kapta. A betegszabadság ideje alatt, egészen a kisfiú születéséig mindvégig ez a tétérték járt neki. Ez pedig

nem volt sok. A kislány gyakori betegeskedése miatt ugyanis 1980-ban több ízben is volt betegszabadságon, akkor pedig az előző, az 1979-es évben megvalósított személyi jövedelme átlagának 80 százalékát kapta. De amikor dolgozott, nem volt túl magas a keresete: 1980 márciusában 9200 dinárt, júniusban 5093 dinárt, júliusban 4900 dinárt, szeptemberben pedig 6059 dinárt keresett. A szülési szabadság óta ennek az átlagnak a teljes értékét kapja — a százszázalékos térítmény is egyik vívmányunk. B. Merima gyermekgondozási szabadsága elhúzódik egészen 1982 augusztusáig, Merima jelenleg is az 1980-ban megvalósított keresetének átlagát kapja, amire kihatással volt még az 1979-es járandósága is.

Merima most havonta valamivel több mint 5000 dinár térítményt kap. Járandóságának felülvizsgálását a szociálvédelmi érdekközösség elvetette. Indoklást az elutasításra nem kapott, csak sejteni lehet, hogy az érdekközösség egy olyan előírásának alkalmazásáról van szó, miszerint csak akkor van kiegészítésre joga, ha munkaszervezetében növekedett az átlagkereset, de erre is csak tizenhat hónap után, de csakis abban az esetben, ha...

Az előírások útvesztőiben nem csak B. Merima, mások is elvesznek. Ő a kisbabával a karján járt tolóablaktól tolóablakig, szerzett be újabbnál újabb iratokat, másolatokat egészített ki eredeti iratokkal, hogy végül is elutasítsák — magyarázat nélkül.

Hogy B. Merima anyagilag mit veszít, csak akkor tudjuk legalább hozzávetőlegesen megítélni, ha tudjuk, hogy tavaly előtt és tavaly, de akár az idén is mennyit növekedtek a létfenntartási költségek. S ez abból is látható, hogy munkatársainak a rajtalapja azóta több ízben is módosult, így B. Merima számítása szerint mintegy 7—8000 dinárt veszít a gyermekgondozási szabadság miatt havonta. Keresete csak a lakbére és a kislány napközidijára elég — a kislányt nem merete kivenni a napköziből, amíg otthon van a másik gyerekkel, mert utána nem bírja majd újra elhelyezni.

A szülési szabadságon levő dolgozó édesanyák azonban anyagilag másképpen is károsulnak. Távollétükben elesnek minden prémiumtól, osztaléktól, nincs számukra egytálétel — ez utóbbi, lévén az étkezés igen drága, komoly tétel egy családnál — s kizárólag a munkahelyi vezetéstől függ, hogy kap-e a gyermekgondozási szabadságon levő nő nyaralási térítményt vagy sem.

— Lehetetlen elégszer hangsúlyozni: az egyéves szülési szabadság nagyon jó, nagyon nagy szükség volt rá. Én enélkül egész biztosan folyton betegszabadságon lennék. A 6—7 hónapos kicsik még nagyon könnyen megbetegsznek. Az egyéves szülési és gyermekgondozási szabadság jelentős lépés. Véleményem szerint azonban nem fogja befolyásolni a születések számát. Amíg ilyen alacsony a térítmény a szülési szabadság idejére, nem hiszem, hogy változás várható. Aki ugyanis az első gyerekkel rossz tapasztalatot szerzett, nehezen szánja rá magát még egy gyerekre. A városi, szülők nélkül élő fiatal házaspárok helyzete különösen nehéz, mert a szülési szabadság lejártá után nem tud mihez kezdeni a kicsivel.

En is tanácstalan vagyok. A bölcsődében nincs hely, keresetem akkora, hogy szinte az egészet odaadhatom a kisfiam gondozásáért, ha nem veszik fel a bölcsődébe.

*

A nők társadalmi-politikai helyzetével kapcsolatos kérdések közösségünkben szinte állandóan napirenden szerepelnek. Legutóbb tartományi szinten tavaly december végén a Szocialista Szövetség tartományi választmánya foglalkozott vele. A teendők meghatározásában helyet kapott a dolgozó édesanyák fokozottabb védelme és szociális biztonsága is.

Rezime

Teret zajednice ili porodice?

Neka pitanja porodijskog i odsustva za njegu novorođenčeta

Autor članka podvlači u svom natpisu, da je pravo slobodnog planiranja porodice, samo prividno privatna stvar; biološka reprodukcija jedne države naime, ne može da ovisi od slučajnosti nego je stvar zajednice. Ovo je za Vojvodinu naročito značajno, jer je priraštaj na našem terenu već duže vremena najniži u zemlji.

Problemski krug materinstva nije samo zbog gornje dimenzije stvar zajednice, nego i u pogledu zaposlenosti, jer majkama za vreme porodijskog i odsustva za negu deteta, pripada nadoknada a treba računati i sa izvesnim ispadom radnog mesta. Ovo je osobito teško pitanje u industrijskoj grani, koja zapošljava većinom žensku radnu snagu.

U članku se govori i o nepovoljnom razmatranju žene na radnom mestu, kao posledici upražnjenja biološke funkcije žene; o nedovoljnom razvoju mreže institucija za brigu o deci; o olakšicama, koje zajednica može da pruži majkama, među njima i o novom porodijskom odsustvu od godinu dana.

Na kraju, autor prikazuje iznete probleme na primeru jedne majke sa dvoje dece.

Resummee

Gemeinschafts oder Familienlast?

Fragen des Gebär- und Kinderpflegenurlaubs

Der Verfasser betont in seinem Artikel, dass das freie Recht der Familienplanung nur scheinbar ein privates Recht ist, da die biologische Reproduktion eines Staates nicht von Zufälligkeiten abhängen darf, sondern eine Sorge der Gemeinschaft ist. In der Vojvodina ist dies eine besonders wichtige Frage, da unsere Gegend schon lange, die geringste Bevölkerungszunahme im Lande, aufweisen kann.

Das Problemkreis der Mutterschaft ist jedoch nicht nur wegen ihrer oben

erwähnten Dimension Gemeinschaftsache, da den Müttern, während des Gebär- und Kinderpflegenurlaubs, eine Vergütung zukommt, sowie da man mit einem Ausfall des Arbeitsplatzes rechnen muss. Das ist ein besonders schwieriges Problem in der Industriezweig der grössten Teils Frauen beschäftigt.

Im Artikel wird auch über die nachteilige Unterscheidung der Frauen, in Hinsicht der Erhaltung der Arbeitsplätze gesprochen, die der Erfüllung ihrer biologischen Funktion folgt; über die ungenügende Entwicklung des Netzes der Kinderpflegeinstitutionen; über die Erleichterungen, die die Gemeinschaft den Müttern leisten kann und besonders über den Gebär- und Kinderpflegeurlaub von einem Jahr.

Zuletzt wird das gesagt am Beispiel einer Mutter mit zwei Kindern vorgeführt.